

BİR ELİF ÇEKMEK: KLÂSİK EDEBİYATIMIZDA ELİF**Saadet KARAKÖSE*****Özet**

Elif, bir harf olmasına rağmen edebiyatımızda birçok kavramı temsil eden bir imgedir. Klâsik kültürümüz bugün bile devam eden birçok yaşayış, düşünce ve inanışa mazruf olan bir “elif kültürü” oluşturmuştur. Âşıkâne olarak da birçok benzetme ve yorumlama konusu olmuştur. “Elif çekmek” sinede oklarla, kılıçlarla açılan yaraları, yürek acılarını ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Şekil özelliğiyle doğruluk, yücelik gibi kavramların çağrışımı olan harf, aynı zamanda bir rakamı, tasavvufî olarak da vahdet, insanîyet gibi birçok anlam yüklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elif, elif çekmek, birlik, doğruluk.

TO DRAW AN ELİF: ELİF IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE**Abstract**

In spite of an letter of the alphabet Elif In Classical Turkish Literature has showed some concepts. Ottoman Culture has maked an “Culture of Elif” in which being manner of living, thinking and believes. In lyric poetry elif has been used a lot of metaphor and likening. A phrase “drawing an elif” means making a wound like a line or to rend one’s heart with passion. Elif being imaged honesty and height in mystical poetry has imaged monothesm and humanity.

Keywords: Elif, to draw an elif, monothesm, honesty.

Harfler edebiyatımızda birçok kavramın sembolü olarak kullanılmıştır. Harf ve sayılara birtakım anlamlar yükleyen İlm-i Huruf, zamanla bu sembollere kutsallık yüklemek suretiyle inanç sistemi hâline gelmiştir. Kuran’da yirmi dokuz surenin başında bulunan Hurûf-ı Mukatta’a âyetleri, anlamı herkesçe bilinmeyen şifre ayetlerdir Bu ayetler harf simgeciliğine, bazı harflerin kutsal addedilmesine vesile olmuştur (Tökel, 2003, 63-69). Bu harflerden biri de çalışmamızın konusu olan eliftir. Elif kültürümüzde tasavvufî ve edebiyatımızda âşıkâne birçok anlamlar yüklenmiştir. Edebî simge olarak da birçok kavramı çağrıştırmaktadır. Allah, vahdet, doğruluk, âdem ve âşık gibi tasavvufî simgeler elife yüklenir. Bu simgeler toplum yaşantısından alınmış olup kültür normları hâline gelmiştir.

Konunun geniş olması nüfuz açısından sınıflandırmayı zaruri hâle getirdiği için tasavvufî, kültürel, edebî mazmun ve popüler olarak dört ana başlık altında incelenecektir. Elif harfiyle ilgili imaj, benzetme ve metaforları birbirinden kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Zira hepsi kültürel yaşantının edebiyattan alınmış örnekleridir. Âşıkâne olarak da sevgilinin boyu, âşığın doğruluğu gibi birçok benzetme ve yorumlama konusu olur. Elif çekmek deyimi, düz bir cisimle doğrusal bir yara açmak, elif harfi yazmak anlamında kullanılır.

* Doç. Dr.; Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, saadetk@pau.edu.tr.

A. TASAVVUFİ METAFOR OLARAK ELİF

1. Allah

İnanış, yaşayış ve terminoloji açısından halk kültürüne yerleşen tasavvuf, halkın düşünce ve söylemlerine de yön vermiştir. Elif geleneksel olarak halk diline yerleşmiş bir duadır, bunun en basit örneği: “Elif Allah mim Muhammed tiz selamet”. Elif alfabenin düz biçimde ilk harfi olduğu için Allah’ı işaret eder. Diğer harfler elifin bükülmesinden oluşmuş kesret âlemini temsil etmekle beraber hepsi elifin suretindedir (Schimmel, 2001: 404). Ayrıca elif bir alamet olarak da görsel kültürün bir parçası olarak kullanılmıştır:

Elif Allah (c.c.)... Mâlumunuz “elif” Arapça alfabenin ilk harfi. Mutâsavvıflar, hattatlar ve ebrûzenler Cenab-ı Hakki simgelemek için “elif” harfini kullanırlarmış. Elif teklîğiyle, alfabenin, Fâtihanın, ilk ayetin başı oluşuyla özelmış... Hattat çalışmasını bitirdiğinde elifi ya en başa, ya da en ortaya koyarmış ki, bir bayrak gibi dalgalansın... Ebrûzen özenle döktüğü lâle motifi üzerine elif işlermiş ve mutâsavvıf saatlerce o resme bakıp tefekkür âlemlerine dalarmış... Elife doğru yatılmaz, ayak uzatılmaz, alelâde yerlere asılmaz imiş... Elif duruşuyla kıyamdaki âdemi simgelermiş ki, Habib-i Zîşân Efendimizin (sas) özel duasıyla mashâr olunan bir zikir imiş... (www.wordpress.com).

Elif Allâhdur ki olmaz nutkı zâtından cüdâ

Uş kitâb-ı vahy-i mutlak uş Mesîhî mu’cizât / Nesimî, s. 37, g. 27

(Elif Allah’tır. Onun sözü zatından ayrı düşünülemez: İşte mutlak vahyin kitabı, işte Mesih’in konuşması gibi mucizeler.) İkinci mısra, birincisinin delili durumundadır. Şair Allah’ın zatından nutkunu, nutkundan vahyi getirmiştir. Hz. İsa’nın beşikte konuşması mucizesine telmih vardır.

Diledi kim yaza hatt-ı muhtelif

Naķş kıldı evvel Ahmedden elif / Usulî, s. 2, mes. 1

(Elif farklı yazılar yazmak istedi ve ilk olarak Ahmed isminin elif harfini yazdı.) Elif, istiare yoluyla “Kalem”i, kalem mecazen Allah’ı temsil etmektedir. Kalem ilk yaratılan nurdandır. Bu konudaki hadisler: “Allahu Tealanın yarattığı şeylerin birincisi benim nurumdur.” “Bu nurun birinci kısmından arşı, ikinci kısmından kalemi yarattı. Sonra kaleme “ey kalem yaz” dedi.” (Altıparmak, 1976, 104) Bu beyitte Kalem’e (Akıl’a) ve satır satır yazdıklarına (kader’e) kasem ederim ki, Sen, Rabbinin ni’meti ile (o ni’met sayesinde) bir mecnun (deli, akılı örtülmüş) değilsin. (Kuran, 68-1,2) ayetleriyle başlayan Kalem (Nûn) suresine telmih yapılmıştır.

Her ihtidaya evvel ü âhırsın ey Ehad

Oldı elif niteki ser ü pây-ı ibtidâ / Nev’î, s. 178, g. 1

(Ey tek olan Allah, “İbtidâ” (başlangıç) kelimesinin baş ve sonu olan elif gibi, her yola gidişte ilk ve son sensin.) Şair, elif harfiyle ehadiyeti ifade ederken “ibtidâ” (ابتدا) kelimesinin baş ve sonundaki elif harfleriyle “O evvel ve âhirdir. O zahir ve batındır. O her şeyi bilir.” (Kuran 57-3) Hadid suresine telmih yapmaktadır.

2. Vahdet

Elif, geometrik olarak noktalardan oluşmuş, noktalar birliğidir. Diğer harfler de elifin şekillenmesinden oluştuğu için harflerin de birliği sayılır. Rakam olarak biri temsil eder. Ebced hesabında değeri birdir (Tökel, 2003: 82). Tüm harflerin, dört kitabın, Kuran’ın tüm ayetlerinin simgesi olması bakımından vahdeti temsil eder.

Dört kitâbun ma‘nisi tamamdur bir elifde

Bâ didürmen siz bana bâ diyicek azaram / Yunus Emre, s. 136, g. 171

(Dört kitabın manası sadece elifte tamamen mevcuttur. Siz bana “ba” dedirmeyin, “ba” diyince saparım.) Şair, tüm kutsal kitaplarda geçen her manayı sadece elif harfinde toplamıştır. “Ba” harfine geçmek, vahdetten kesrete düşmek anlamına gelmekte ve kesret insana yolunu şaşırtmaktadır. “Azaram” kelimesi iham sanatıyla Türkçe “yolunu kaybetmek” anlamı yanında Farsça “incinirim” anlamında da kullanılmıştır.

Sûret-i kesretle olmuş muhtelif

Cümlesinden zâtı birdir çün elif / Nesimî, s. 10, mes. 1

(Her şeyin varlığı elif gibi birdir; ama çokluk suretiyle farklı görüntülere bürünmüştür.)

Bir elif tahsîl iden münezzehdür ‘âlemden

Endîşe ikliminde niçün durup gezerem / Yunus Emre, s. 136, g. 171

(Bir elif öğrenen âlemden münezzehdir. Düşünce ülkesinde neden gezipdurayım!) Şairin bir önceki beyitte söylediği gibi, beytin bütün sırrı eliftedir. Elif tahsil etmek, sağlam bir inanca (îkân) sahip olmak anlamında kullanılmış. Endişe iklimi, dünya meşgalesi anlamına gelmekle beraber Allah’a tam bir teslimiyet gösterememe aczini ifade etmektedir.

Kadd-i yâri kimi halkun serv okur kimi elif

Cümlelün maksûdı bir ammâ rivâyet muhtelif / Muhibbî, s. 4

(Sevgilinin boyunu kimi serviye kimi elife benzetti. Hepsinin ifadeleri farklı ama maksadı birdir.)

Ân-ı vâhidde elif kaddüm eger gam nûn ider

Eylese devrân eger bir dem beni andan cüdâ / Hayretî, s. 86, g. 5

(Eğer felek bir an beni ondan ayrı düşürürse, gam birlik anında (bile) elif boyumu bükür nûn (ن) harfine döndürür. Beyitteki tema “ân”dır. Şair kelimeyi iham sanatıyla hem tazelik,

güzellik hem de zaman birimi olarak kullanmıştır. Birinci anlamı vahdetin güzelliğini, ikinci anlamı zamanın vahdetten başka bir şey için harcanmayacak kadar değerli olduğunu vurgulamaktadır. “Eger” kelimeleri cinaslı kullanılmıştır.

3. Âdem

Âdem, tasavvufî olarak ideal insan anlamında kullanılır. Kuran’da birçok surede geçen Hz. Âdem’in yaratılışı ve meleklerin ona secde etmesi ile âdem, Allah’ın en aziz eseri sayılır: “An o zamanı hani biz meleklerle, secde edin Âdem’e demiştik de İblis’ten başka hepsi secde etmişti, o, cin cinsindendi de Rabbinin emrinden çıkmıştı.” (Kuran, 18-50) Edebiyatımızda da secde edilmeye layık olan varlık olarak işlenir.

Eyü âdem olan kişi Hak yolunda ‘adem gerek

Elif ile mimin dâln terkîbini bilen bilür / Ümmü Sinan, s. 86, g. 59

(İyi insan Allah yolunda yok olmalıdır. Elif, dal ve mim harflerinin oluşturduğu sırrı bilen bilir.) Eilf, dal ve mim harflerinin oluşturduğu Âdem kelimesi, harflerin şekil özellikleriyle insan hayatını temsil etmektedir: Elif (ا) başta kavak yelleri (med) esen gençlik, dal (د) beli bükülmüş yaşlılık, (Çelebioğlu, 1998, 615) mim (م) yok oluş, ölümdür. Bu harflerin şekliyle namaz ibadeti de kastedilmektedir. Elif kıyam, dal rükû, mim secdedir (Çelebioğlu, 1998: 601). Şair âdem ile adem arasında cinas yapmıştır.

İki elif iki nûnun bir sînin ma’nîsi olan

Sırr iline sultân olur ölmezden ön ölen bilür / Ümmü Sinan, s. 86, g. 59

(İki elif, iki nun bir sin harfinin anlamını bilen, ölmeden önce ölür ve sır ülkesinin sultanı olur.) Birinci mısradaki “insân” kelimesinin harfleri verilmiş; ikinci mısradaki insan olmanın gereği belirtilmiştir. “Mutu kalbe en temûtu” hadisi (Yılmaz, 1992: 128) en basit anlamıyla insanın otokontrol içinde yaşaması gerektiğini belirtiyor.

Kisvemiz hurûf-ı âdemdür kerâmet mazharı

Nakş ider üstâdlarımız mîm elif dâl üstine / Ümmü Sinan, s. 227, g. 165

(Görüntümüz, keramete mazhar olan “Âdem” harflerinden ibarettir. Üstadımız (Allah) bize elif, dal, mim harflerini nakşetti.) Âdem kelimesindeki harflere yüklenen anlamlar insanın değerini göstermektedir: “Dinî ve ledünnî anlamda Allah, Zât-ı ulûhiyet ve makâm-ı marifet anlamlarında kullanılır. Âdem kelimesindeki elif Hakk’ı, mim tafsilat-ı Mîhammed’i, dal ise nûr-ı Muhammed’i temsil eder” (Tatçı, 1990: 363).

Her kim olmazsa elif gibi kapunda müstakim

‘Aybını setr eylemez kimse anun illâ ki sin / Taşlıcalı Yahya, s. 46, k. 13

(Senin kapında elif gibi doğru olmayanın kusurunu (bile) senden başka kimse gizleyemez.) Burada şair Allah'ın rahmetine işaret ederek, inkâr edenlerin bile kusurunu gizlemesi ile “settârü'l-‘uyûb” sıfatına dikkat çekmektedir.

4. Doğruluk

Doğruluk, ideal insan tipi olan âdemin birinci vasfıdır ve dürüstlük, sadakat, sözünde durma, riyakârlık etmeme gibi birçok vasıfları da ihtiva eder. Şekil olarak elif, doğru insan tipini simgeler.

Gönlümün levhinde okurdum elif kaddin revân

Ben dahi bir doğru harf öğrenmedim üstâddan / Ahmed Paşa, s. 206, g. 240

(Akıp giden elif boyunu gönlümün sayfasında su gibi okurdum. Ben hocadan bundan başka doğru harf öğrenmedim.) Şair kendini elifbadan başlayan mektep çocuğuna benzetiyor. “Revan” kelimesi sihr-i helal ile vurgulanmış olup hem sevgilinin elif boyunun akıp gider gibi yürüyüşünü hem de okumasını nitelemektedir. “Doğru harf” tevriye sanatı ile elif harfinin düz, doğru şeklini dile getirirken; elifin “doğru söz” anlamını kastetmektedir. “Levh” kelimesi ile Levh-i mahfuz’a telmih ederek olayın üstat olan alın yazısıyla ilgisini kurmaktadır.

O kul ki togrı ola hıdmetünden eyleme dūr

Yaman olur elif îmândan gidince hemîn / Taşlıcalı Yahya, s. 63, k. 19

(Doğru olan kulu hizmetinden uzak tutma. “İmân” (ایمان) kelimesinden elif harfi çıkarılırsa geriye kalan “yaman” (يمان) olur.) Yaman, Türkçe “kötü, korkulan (kişi)” anlamına gelmektedir. Şair cinas sanatıyla kelimelerin yazılışındaki harf eksikliği ile oluşan anlam değişikliğine dikkat çekmektedir. Kelimedenden giderilen elif, doğruluğu temsil etmektedir.

Râst u yektâ vü sâde ol elif gibi yūri

Meslek-i tevhîde İshâk ister isen togrı yol / Üsküplü İshak, s. 127, g. 161

(Ey İshak, tevhit mesleğinde doğru yolda olmak istersen doğru, tek başına ve sade ol, elif gibi yürü.)

Harf-i elif gibi yūri var ‘ayn-ı vâhid ol

Halk ortasında kalma hemîşe niteki lâm / Taşlıcalı Yahya, s. 111, t. 4

(Elif harfi gibi birliğin ta kendisi ol yürü. Sürekli halk arasında lam harfi gibi kalma.) Beyit elif ve lam-elif harflerinin temsil ettiği doğruluk ve eğrilik temaları üzerine kurulmuştur. Doğuluk elifle ifade edilirken eğrilik halk ile ilişkilendirilmiştir. Halk kesrettir ve halk arasında insan çıkarları veya geçim müdarası gereği eğilmek, tasdik etmek, susmak zorunda kalabilir. Şair, bu yüzden halktan uzaklaşmayı dolaylı olarak tavsiye ediyor. Zira vahidle terkip edilen ‘ayn kelimesi göz demek olup hücreye, uzlete çekilmeyi ifade ediyor.

5. Âşık

Âşık olmanın şartı, “aşk” kelimesinin ortasına ilave edilen elifin gerektirdiği doğruluk ve sadakati göstermektir. Kelimeyi oluşturan harfler kavramların remizidir: “Âşık dört harfdür ki ‘ayın’ ‘âr’a, ‘elif’ idbâr’a, ‘şîn’ şakâvat’a, ‘kâf’ kazâ’ya işârattur.” / Sinan Paşa, s. 290

Cehd it kim kalmaya senden nişân

Bir elif kala vücûdunda hemân / Sinan Paşa, s. 256

(Çabalarsan senlikten hiçbir iz kalmaz. Vücudunda ancak bir elif kalmalı.)

‘İşk etegin tutmak gerek ‘âkıbet zevâl olmaya

‘İşkdan okuyan bir elif kimseden su’âl olmaya / Yunus Emre, s. 7. g. 5

(Sonunda yok olmamak için insanın aşk eteğini tutması gerekir. Aştan bir elif okuyan kimseden ahret suali sorulmaz.) “Aşk” kelimesinde elif yoktur, şair bu kelimeyle mecaz yaparak aşk kitabını kastetmektedir. Üstelik “aşk” içine elif yerleştirilince “âşık” olur; şair bunu kastetmektedir.

Ezelden rûhı şâd olsun bize üstâdımız Leylâ

Elif-bâ’dan çok evvel nüsha-i ‘aşkı okutdurdı / Leylâ Hanım, s. 132, g. 114

(Üstâdımız Leyla, ruhu şad olsun, bize ta ezelden alfabe icat edilmeden önce aşk kitabını okuttu.) Şair, *ezelden ve ruhu şad olsun* mefhumlarıyla bezm-i elest’e telmih yaparak zaman sınırını kaldırmaktadır. “Nüsha” kelimesinin *muska* anlamıyla da aşkın büyüsunü dile getirmektedir. Leyla Hanım, Mecnun’un Leyla’sından aşk kitabını okumakla isimler ve yazgılar arasında ilişki kurarak, onu anladığını ifade ediyor.

Hâdî olımsa elif-i âh-ı seher-gâh

Dergâhuna bir togrı güzer-gâh ne müşkil / Nev’î, s. 298, g. 291

(Seher vakti edilen âhın elifi doğru yolu göstermese, eşiğine ulaşan doğru bir yol bulmak mümkün değildir.) Âşıklığın ispatı olan âh, rehber olarak alınmış.

Kim elif tek vâhid ü ferd olmadı

Bilme merd anı kim ol med olmadı

Kim ki hak râhında bî-gerd olmadı

Dögdüğü cüz âhen-i serd olmadı / Nesimî, s. 379, r. 289

(Kim elif gibi bir ve tek olmadıysa, kim elifin meddi gibi olmadıysa onu mert sayma. Kim doğruluk yolunda temiz kalpli olmasa onun dövdüğü parça sert demir olmaz.) Şair burada insanın tanımını yapmaktadır. Birinci mısradaki elife benzettiği insanı ikinci mısradaki elifin meddi gibi eğip bükmektedir. Üçüncü mısradaki yolda tozsuz olma tezat, yolun zorluğuna işaret

etmektedir. Son mısırda da “havanda su dövmek” deyiimiyle boşa giden emekten bahsetmektedir.

B. KÜLTÜREL UNSUR OLARAK ELİF

1. Elif Kuşanmak

a. Kıyafet Olarak

Klâsik kültürümüzde dervişlerin giydikleri keçeden yapılmış bir çeşit kumaşın adı da elifdir. Bir buçuk, iki arşın kadar uzun ve dört parmak eninde bir keçe üzerine kumaş kaplanır; bir ucuna uzunca bir şerit dikilip, kemer gibi bele bağlanan kıyafete elif gibi uzun olduğu için “elif” adı verilmiştir. Mevlevî Âyin-i şerifinde semazenlerin giydikleri tennure üzerine bağladıkları kuşağa “*Elif lâm*” adı verilir (Eraydın, 1997: 362). Bugün de devam eden Mevlevî geleneği şöyledir.

Abdeste, tennureye sâlâ” nidâsının ardından ezan okunur, Mukâbele'ye katılacak olan canlar abdestlerini tazeler, tennureler tersine katlanmış şekilde koltuk altında tutulup, kibleye doğru diz üstü oturulup Mevlâna'nın ruhuna üç İhlas bir Fatîha okunur, tennureler otururken yakası öpülüp baştan aşağıya geçirilir ve tersi yüz edilir, elifi nemed bağlanır, deste-gül giyilir, Semazenbaşı resim hırkasını kolları dâhil olarak giyer, diğer canlar hırkalarını omuzlarına koyar, Meydancı Dede'nin “buyurun ya hû” davetiyle dedeler teker teker baş keserek, sağ ayaklarıyla ve eşiğe basmadan semahaneye girerlerdi (www.semazen.net).

Elif elifi nemeddür ey reh-vâr

Kuşanan togrı eylesün ikrâr / Esrar Dede (Onay, 2000: 249)

(Ey rahvan yürüyen yolcu, elif demek elifi keçe giymek demektir. Bunu kuşanan doğru söylesin.) Giymek yerine kuşanmak fiilinin tercihi kuşakla alakalıdır. Kökeni “Kur (kuşak) +şa- n-” şeklindedir. Kuşak, bele sarılan uzun ve enli kumaş (Gülensoy, 2007: 579) demektir.

Hem-reng-i nûr-ı vahdet olupdur külâhımız

Mülk-i hidâyete elifi şâh-râhımız / Gelibolulu Ali, s. 117, mu 9-3

(Külâhımız vahdet nuruyla aynı renktedir. Elifi yolumuz doğru yol ülkesine çıkar.)

Burada da doğru yol hedefi kalenderî derviş kıyafeti ile tanımlanmaktadır. Baştaki külâh yolun meşalesi, elifi kaba da istikameti göstermektedir.

b. Alamet Olarak

Kalender dervişleri bedenlerine nal ve elif şekilleri nakşederek, yollarının alameti olarak taşırlarmış. Bazen de vücutlarına nal şeklinde teneke koyup çuvaldız gibi şişlerle tuttururlarmış.

Bu dağlar İmam Ali ve İmam Hüseyin aşkına yakılır, nal ve elif şeklindeki dağlar âh (◦ Ḳ) manzarası gösterirmiş (Onay, 2000: 344).

Bir kalenderdür elif tâc ile seyr eyler berât

San kemer-bendinde tigrâ bir kedû-yı zer-nişân / Âşık Çelebi, s. 29, g. 10

(Elif, başında tacıyla (med) ayrıcalıklı yürüyen bir kalender dervişidir. Sanki kemerine bağlı altından su kabağı bir tuğra gibidir.) Burada “elif” harfi kalender dervişine benzetilerek tanımlanmakta ve harfin diğer harflerden üstünlüğü, tâc, berât, tuğra, zer-nişân gibi saltanat terimleriyle dile getirilmektedir.

Bir togrı râhdur her elif tende ‘ışkuna

Ammâ tenümde na’llerüm bâz-gûnedür / Âşık Çelebi, s. 119, g. 103

(Bedenimde aşkın için her elif doğru bir yoldur. Ama benim nal şeklindeki dağlarım baş aşağıdır.) Şair elif ve nal şekillerinin tezadına dikkat çekerek, doğru olan elifi sevgilinin aşkına, ters nal şeklini de kendi şansına sembol yapmıştır. Halk arasında nalın uğur sayılması inancına (Onay, 2000: 438) telmih yaparak ters nalı uğursuzluk sembolü saymaktadır.

Zülfi kaddi yâdına çekdün elifler na'ller

Hayretî bezm-i belâda yine bir âd eyledün / Hayretî, s. 192, g. 240

(Ey Hayretî, sevgilinin saçları hatırasına nallar, boyu hatırasına elifler çekmekle, bela bezminde yine adını duyurdun, şöhet oldun.) Saçlar nala, boy elife benzetilmiş. Nal şekli dal (◡) harfine benzediği için şair elif ve dal harfleriyle “âd” kelimesini de yazmış oluyor. “Bzm-i belâ” terkihiyle Kâlû belâ’ya telmih yapılarak olay kaderle ilişkilendirilmiş. Diğer taraftan “yine” kelimesi de olayın sürekliliğini göstermektedir.

2. Maarif Terimi

Alfabenin ilk harfi olduğu için bir şeyin başlangıcı anlamında kullanılır. Elifbâ, özellikle mekteb ve tıfl kelimeleriyle kullanıldığında öğrenmenin başlangıcı anlamında kullanılır. Arap alfabesinin ilk iki harfinden oluşan ve bugün ‘alfabe’ şeklinde telaffuz ettiğimiz kelime, Latinceye “alphabet” şeklinde geçmiştir. Maarif terminolojisi olarak defter üzerine cetvel çizmek de çeşitli teşbihlerle işlenir.

a. Okuma-Yazma

Alfabenin ilk harfi olduğu için, eskiden okulda ilk okuma ve yazmaya elif harfiyle başlanırmış. Merasim ve dualarla okula başlanır ve ilk öğrenilen dua da “*Rabbi yessir vela tuassir Rabbi temmim bil-hayr*” (Rabbim işimi kolaylaştır, güçleştirme, Rabbim bu işi hayırla tamamla!) (www.mucize.net) olurmuş.

Tâ *rabbi yessir* okur iken ol elif-kadem

Kaddüm dönerdi lâm-elife yâd ider misün / Tokatlı Kânî, s. 254, 136

(Hatırlar mısın? O okula eliften başlayan sevgili, *rabbi yessir* okumaya başladığında benim boyum lâm-elife dönerdi. Eskiden hocaya başlayan öğrenciye ilk olarak *rabbi yessir* duası öğretilmiş (Onay, 2000: 247).

Egerçi *rabbi yessirden* dil-âgâz eyledi vafun

Müyesser olma mümkün mi ‘aceb anun elif-bâsı / Tokatlı Kanî, s. 70, k. 35

(Gönül vasfını anlatmaya *rabbi yessirden* başlasa da, onun elif-bâsını tasvir etmek acaba mümkün olabilir mi?) *Rabbi yessir vela tuassir Rabbi temmim bil-hayr* (Rabbim işimi kolaylaştır, güçleştirme, Rabbim bu işi hayırla tamamla!) (www.webhati.com) duasıyla sevgilinin vasıflarını anlatmaya başlayan şair, okula ilk giden öğrencinin başarılı olup olamama heyecanını duyuyor.

Gam mektebinde kaddüni yâd itsem nola

Ey serv çün elifdür okumaga ibtidâ / Emrî, s. 13, g. 1

(Ey servi boylu, gam mektebinde boyunu hatırlamam garip değildir. Zira okumaya ilk elif harfiyle başlanır.)

Bu isti'dâd-ı zâti kim senin vardur nihâdunda

Okut İskenderi evvel elifden ibtidâ eyle / Nedim, s. 95, k. 4

(Senin yaratılışında olan bu özel yetenek ile İskender’i (bile) önce eliften başlayarak okutursun.) Şair bu övgü beytinde memduhunu kapalı istiare yoluyla, İskender’in hocası olan Aristo’ya benzetmektedir. Aristo, edebiyatımızda aklın timsali kabul edilir (Pala, 1995: 41).

Elifle na‘l ile zeyn oldu sînem

O tıfla tahta-i ta‘lîme benzer / Hayalî, s. 115, g. 74

(Sinem elif ve nal şekilleriyle süslendi. O çocuk için hazırlanmış yazı tahtasına benzer.)

b. Hat Sanatı

Kadd-i mevzûnunu yâd eyledi benzer kâgaz

Şevk ile sînesine çekdi elifler kâgaz / Nev’izade Atayî, s. 232, g. 27

(Kâğıt, biçimli boyunu hatırlamış olmalı. Şevkle sinesine elifler çekti.)

Der-esnâ-yı medh-i tu kilik-i Mesihî

Büved çün elif der-miyân-ı ma`âni / Mesihî, s. 182, k. 1

(Mesihî’nin kalemi senin övgünü yazma esnasında “me`ânî” kelimesinin ortasındaki elif harfi gibidir.)

Tîr-i hâmem aldı meydânı ‘Atâyî her elif

Mîl-i menzildür kenârında satûrun gûyiyâ / Nev'izade Atayî, s. 222, g. 4

(Ey Atayî, kalemimim oku meydanı tuttu. Satır kenarındaki her elif menzilin mili gibidir.) Fahriye beytinde şair kalemini aka benzetmiş.

Cism-i rîk-âlûdı pür-dâg ü elif gören sanur

Meşk için yazmış debîr-i 'ışk ser-tâ-ser nişân / Âşık Çelebi, s. 31, k. 10

(Kuma bulanmış bedenimi dağ ve eliflerle dolu gören, aşk kâtibi baştanbaşa müsvedde yapmış sanar.)

Çekemezler bir elif hattun bigi hattâtlar

Yazamazlar bir girih zülfün gibi nakkâşlar / Hassan (Mecmuatü'n-nezâir s. 145)

(Hattatlar senin boyun gibi bir elif çekemezler. Ressamlar senin saçın gibi bir kıvrım resmedemezler.)

Ditrer eli bir harf elifi togrı çekemez

Ugradı meger küçe-i hammâra benefşe / Necati, s. 44, k. 22

(Menekşe meyhane köşesine uğramış olmalı; eli titrer ve bir elif harfini doğru çekemez.) Menekşe çiçeğinin sapının eğri oluşu, teşhis yoluyla hüsn-i talil sanatıyla sarhoşluk sebebine bağlanmış.

3. Musiki Terimi

Elif, bir musiki terimi olarak da kullanılmıştır. İlkçağlardan beri kullanılagelmiş nota geleneğinde IX. asırda Kindî'nin kullandığı, X. Asırda Farabi'nin geliştirdiği *Ebced notası* mevcuttur. Zaman içerisinde Osmanlı sahasında da birçok defa düzenlenen Ebced notasında harfler kullanmıştır. Örneğin Farabi notasında elif-do, ba-reb, cim-re vb. Seslerin uzunlukları harflerin altına konulan rakamlarla belirlenir. Makamların karar perdeleri de Ebced notasında işaretlenmiştir: Yegah-he, aşiran-şın, acemaşiran-ayn, ırak-kaf, geveşt-şın-te, rast-re, dügah-dal, kürdi-kef-vav, segah-sin, buselik-be, çargah-cim-elif-ca, şehnaz-şe-he-şe...hüseyini-ha vb. (Öztuna, 2000: 317-319).

Usûl, zaman biriminden oluşan belli bir süre içinde uzun ve kısa zamanlar ile kuvvetli ve hafif vuruşlardan meydana gelen kalıplaşmış ölçüdür. Son günlerde internette dolaşan “bir elif mikdarı gülümse”, (www.yazilar.net) “bir elif mikdarı sus” gibi manzumeler ve elife biçilen süre tartışılmaktadır. Buna “şehadet parmağını kaldırma süresi” (www.ilahisevda.com) gibi yorumlar da getirilmiştir. Elif medli olduğu için en uzun ünlüdür. Bu uzunluk, harfin kullanıldığı yere göre anlam yükleneyeceği gibi musiki usullerinde bir notanın okunuş veya çalınış süresi anlamına da gelir. “Usullerde zaman biriminden oluşan ve vuruşları gösteren hecelerin sürelerine usul zamanları denir. Zaman birimleri onaltılık, sekizlik, dörtlük, ikilik notalardır”.

(Çakar, 1996: 16) Buna göre “bir elif miktarı” sesin onaltılık zaman birimine göre uzatıldığı süreyi, Ebced notasında elifin usulünü göstermektedir.

Nakkâş-ı ezel nûrdan itdi bir elif nakş

Oldı boyunun servi bigi râst misâli / Ahmedî, s. 584, g. 633

(Ezel nakkaşı (Allah) nurdan bir elif çizdi. O elif servi boyun gibi doğru oldu.) Nakış bağlamak, beste yapmak anlamındadır (Onay, 2000: 344). Boyun yürüyüşündeki ahengi ifade etmek için nakş, râst, elif tenasübü musiki terimlerini çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Elifdür kaddi yârun kaşları nûn

İlâhî eyleme ‘uşşâkı ansuz / Zâtî, s. 15, g. 531

(Yârin boyu elif, kaşları nun’dur. Allahım âşıkları onsuz bırakma.) Şair elif ve nun harfleriyle ân (ا ن) kelimesini yazıyor. Ân sevgilinin güzelliğini ifade eder. İkinci mısradaki “uşşak ve ilahi” kelimeleri mugâlata-ı ma’neviye sanatı ile “İçinde yârin güzelliği anlatılmıyorsa uşşak makamında ilahi besteleme” anlamını da veriyor.

Şîve-i kaddi elifler ile pür eyler cismüm

Tîg-ı nâzından irer sîneme herdem şehnâz / Gelibolulu Ali, s. 28, k. 14

(Boyunun işvesi ile bedenimi eliflerle doldurur. Nazının kılıcından sineme her an naz erişir.) Şîve, elif, dem, şehnâz musiki terimidir.

Bir tîr-i râstdur elif-i nâm-ı şehriyâr

Tugrâ-yı hükmi rû-yi ‘adûya kemân çeker / Nev’î, s. 217, g. 94

(Şehriyâr ismindeki elif doğru bir oktur. Hükümün tuğrası düşmanın yüzüne yay çeker.) Rast, elif, keman çekmek musiki terimidir.

Elifden başlamış gerçi henüz vahdet kitâbın nây

Okur ezber rumûz-ı ‘ilm-i Mevlânâ’yı söyletsen / Nev’î, s. 277, g. 240

(Ney, vahdet kitabını okumaya henüz eliften başlamış olmasına rağmen, sorsanız Mevlana’nın ilminin sembolünü ezberden okur.) Şair mevlevî kültüründe neyin önemini anlatıyor. Elif, nay, ezber okumak, söyletmek musiki terimleridir.

Bir dem ü bir elif gerek âdeme âdem olmaga

Gâlib o remzi keşf ider kâmet-i Hak-nümây-yı ney / Şeyh Galib, s. 324, g. 305

(İnsanın insan olması için bir an elif gerektir. Ey Gâlib, bu sırra ancak Hakkı gösteren ney erer.) Şair âdem kelimesindeki elif üzerine kurmuştur temayı. İnsanın (ا د م)deki elif kadar doğru olması insanlığının gereğidir. Bu doğruluğa şekil açısından elife benzeyen neyi örnek vermekte ve “insan-ı kâmil” simgesi olan neyin doğru sözlülüğüne de ispat olarak göstermektedir. Dem, elif, keşf, ney musiki terimidir.

Tab'ı bir âyîne-i râst-nümâdır ki girer

Anda bir sûrete 'aks-i elif ü peyker-i cîm / Nef'î, s. 17, k. 7

(Onun tabiatı elifin yansıması ve cim harfinin yüzünün bir surete girdiği “doğruyu gösteren bir ayna”dır.) Rast, elif, cim musiki terimleridir; elif ve cim rast makamında kullanılan ebced notasına işaret etmektedir.

Sînemün her dağı defdür elifler nâylar

İnlesem dem dem 'aceb mi meclis-i dildârda / Revânî, s. 232, g. 364

(Sinemin her dağı teftir; elifler neyledir. Sevgilinin meclisinde zaman zaman inlesem buna şaşılmaz.) Def, elif, nay, inlemek, dem dem (usul) musiki terimleridir.

Eger zer hall ile çün şem' kilki bir elif çekse

Döner rûh-i Dede üstünde anun hem-çü pervâna / Nedim, s. 51, k. 17

(Onun mumdan kalemi altın işlemeli bir elif çekse, Dede'nin ruhu onun üstünde pervane gibi döner.) II. Mustafa devrinde Kutb-ı Nayi Şeyh Osman Dede (1652-1730) bir ebced notası hazırlamıştır. Diğerleri gibi yegâhtan başlar hüseyinde biter (Öztuna, 2000: 319). Şair elif çekmek deyimini nota yazmakla ilişkilendirmiştir.

4. Fal, Kura, Rüya

Fal, kitap açmak, kahve telvesine bakmak, iskambil kâğıdı dökmek, bakla atmak suretiyle geleceği keşfe çalışmaktır. Muhyiddin Arabî'nin ehven gördüğü, Mehmet Akif'in karşı çıktığı Kuran açarak fal bakma halk arasında en yaygın olanıdır (Ersoylu, 199). Kura çekmek bir torba içindeki sayıları çekip şansını denemeye dayalı bir çeşit kumar oyunudur. (Onay, 2000: 207-208) Rüya ise yoruma bağlıdır ve rüyada elif veya elif harfini temsil eden bir şey görmek hayra yorumlanır.

'Ahd eylemiş ki sînemüze bir elif çeke

İshâk tınma gâyet eyü geldi fâlimüz / Üsküplü İshak, s. 99, g. 97

(O sevgili sinemize bir elif çekmeye karar vermiş. Aldırma İshak; falımız gayet iyi çıktı.)

Elif geldi gice fâlümde Mevlâ'dan ümîdüm bu

Yine ol kâmet-i mevzûn müşerref ide dîvânı / Nev'î, s. 402, g. 538

(Gece falında elif geldi. Allah'tan ümidim o düzgün boylu sevgilinin meclisimizi şerefliendirmesidir.) Gece falı, büyük ihtimalle istiare olmalıdır. “Divan” kelimesi kapalı istiare yoluyla sevgiliye sultan sıfatı vermektedir.

Ezelde kur'ama gelmişdi kâmetün elifi

İşüm çü râst gelür kutlu fâl imiş bildük / Üsküplü İshak, s. 121, g. 148

(Senin boyunun elifi ezeli meclisinde kurama çıkmış idi. Kutlu fal olduğunu anladım. Çünkü işim rast gitmektedir.)

Geldi fâlûme elif takdîre oldum muntazır

Râst geldüm togrısı yârûn kad-i bâlâsına / Ziyâî, s. 276, g. 431

(Falımda elif çıktı, Allah'ın takdirini beklemeye başladım ve doğrusu yarin yüce boyuna rastladım.)

‘Âkıbet nolacagum dâg u elifden bilürem

Safha-i sîne yiter tahta-i remmâl bana / Nev'izade Atayî, s. 223, g. 5

(Remmal tahtasına benzeyen sinemdeki sıfır ve elif şeklindeki yaralardan sonumun ne olacağını anladım.) Şair döşünü remmal tablasına benzeterek, üzerindeki yaralardan reml falı bakmaktadır. Dâg “nokta”, elif “çizgi” anlamında kullanılmış. Reml, nokta (ukde) ve çizgiden ibaret on altı şeklin kum üzerine çizilmesiyle bakılan bir faldır (Levend, 1984: 220).

Ol elif-kâmet neye dâl itdi bu fâlûm benüm

Bükilüp kaddüm benüm nûn olmada günden güne / Hayretî, s. 273, 419

(O elif boylu sevgili benim falımı neden “dal” harfine dönüştürdü de, benim boyum günden güne bükülüp “nun” olmaktadır.) “Dal” ve “nun” harfleri şekil olarak birbirine benzedikleri halde şair, “dal”ı eğri anlamında; “nun” harfinin noktasını başına benzeterek beden şekli olarak kullanmış. Dal ile fal arasında cinas yaparak, “fal” kelimesini baht u ikbâl anlamında kullanmıştır.

Zülf ü kadünle dehânunı nice sevmeyeyüm

Her kaçan mushafa el ursam elif-lâm açılır / Revanî, s. 137, g. 105

(Saçını, boyunu ve ağzını nasıl sevmem! Ne zaman elime Kuran alsam “Elif-lâm-mim” ayeti açılır.) *Elif-lâm-mim* Bakara suresinin ilk ayetidir (2-1). Şair Kuran falı bakıyor ve bu ayeti görünce, Elif'i sevgilinin boyuna, lâm'ı saçlarına mim'i ağzına benzeterek falı iyiye yoruyor. Ayrıca bu harflerin oluşturduğu “elem”i de memnuniyetle kabulleniyor.

5. Sihir, Tılsım, Efsun

Ey yüzi âyet-i Hak yine ne efsûn okıdun

Ân-ı vâhidde elif kâmetümi nûn itdün / Hayretî, s. 185, g. 223

(Ey yüzü Allah'ın ayeti olan sevgili, yine ne efsun okudun da birlik anında elif boyumu nun'a döndürdün.) Efsun okumak, kötü bir durumu iyiye döndürmek için ayet ve dua okumak veya iyi bir durumu tersine döndürmek için ayeti tersinden okumaktır. Eskiden meclise sıklet verenleri defetmek için sihirbazlar Tebbet suresini tersinden okurlarmış. “Tebbet-i vârun okumak” deyimini mazmun haline gelmiştir (Levend, 1984: 226).

Elif ü na'l degüldür sînede saf saf görünen

Emriyâ tende tılsım üzre durur cân-ı figâr / Emrî, s. 77, g. 129

(Ey Emrî, sinemde dizi dizi duranlar elif ve nal şekilleri değildir. Yaralı canım bedenimde tılsım ile duruyor.) Aslında şair tılsımı, mucize eseri anlamında kullanmakta, nasıl olup da ölmediğine şaşmaktadır. Şair yaralı bedenini vefke benzetmiş. Şairin işaret ettiği şekillere karşılık olan elif, dal, he, tılsım nüshasında kullanılan harflerdir (Levend, 1984: 227).

6. Saltanat Alemi

Şair sinesindeki yaraları tariz sanatıyla saltanat unsurlarına benzetir. Elif şeklindeki yarayı aleme, sıfır şeklindeki dağı da saltanat köşüne (mehter) benzetir. Bu yaralarla aşk veya gam ülkesinin sultanı ilan eder kendisini.

Çeküp elif tenüme kara dağlar yakdum

Şeh-i serîr-i gamam tug ile nakâre ile / Nev'î, s. 343, g. 397

(Bedenime elifler çekip kara dağlar yaktım. Tuğ ve davul ile gam tahtının şahıyım.) Bedendeki elif tuğa, dağ da davula benzetilmiş.)

Dâg-ı 'aşkun sînede bir haymedür gam şâhına

Kim ana her yanadan çekdüm eliflerden tnâb / Revânî, s. 105, g. 17

(Aşkının dağı sinede gam şahı adına yapılmış bir çadır gibidir. O çadıra eliflerden ip çektim.)

Sînede dag u elif çünkü yiter tabl u 'alem

Benligün var be Revânî yürü sultânlar ile / Revânî, s. 230, g. 359

(Ey Revânî, sinendeki dağ davul, elif ise sancaktır. Sen de sultanlar gibi gezersen hakkındır.)

Begligin var o mâhun elif ü dâğı ile

Ey gedâ tabl ü 'alem verdi bugün şâh sana / Hayâlî, s. 35, g. 105

(Ey zavallı kul, o ay yüzlü sevgilinin sinende açtığı elif sancak, dağ ise davuldur. Bugün şah sana beylik verdi.)

Mısır-ı derdün kal'asın feth itdüm ey Yûsuf-cemâl

Her elif bürc-i beden üzre sinânumdur benüm / Zatî, s. 168, g. 870

(Ey Yusuf gibi güzel, dert Mısır'ının kalesini fethettim. Beden burcunun üzerindeki her elif benim bir keskin kılıcım gibidir.)

Sînemde kıl nazar elif ucunda dâguma

Leşker-keş-i livâ-yi belâya livâ budur / Hayâlî, s. 68, g. 133

(Sinemde elif şeklinde yaranın ucundaki dağıma bir bak. Belâ sancaktarına sancak bu elif ve dağdır.) Şair “ucunda” kelimesinde iham sanatı yaparak, sebep ve elif şeklindeki yarayı kastetmektedir. Görsel olarak elif ve dağ şeklindeki yaralar bir sancağa benzemekle beraber, elif ayrı düşülen sevgilinin boyu veya inciten bakışını da istiare yoluyla kastedebilir. Şair kendisini bela ülkesini keşfeden bir sultan gibi görmekte ve “bezm-i elest”e telmih yapmaktadır.

Nev-'arûs-ı nusretün 'ışkına bezm-i rezmd

Sînesine tûrden n'ola elif çekse kemân / Mesihî, s. 11, k. 5

(Yay, savaş meydanında zaferin taze gelini için, sinesine oklardan elifler çekse şaşılmaz.) Teşhis yoluyla hüsn-i talil sanatıyla şair, savaş meydanındaki yayı bile aşka getirmektedir. Görsel olarak da yayın omuz hizasında gerilmesiyle okun tam sine üzerinde yer alması tasvirini “elif çekmek” deyiimiyle canlandırmaktadır.

Âyet-i İnnâ fetahnâda elifler gibidür

Devletünde ser-firâz olmuş durur a'lâm-ı dîn / Âşık Çelebi, s. 38, k. 11

(Din sancakları devletinde, “İnnâ fetahnâ” ayetindeki elifler gibi başı dik durur.) “İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ” (Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.) (Kuran, 48-1) Şair, mehdiye beytinde Fetih suresinden alıntı yaparken yazıda bulunan elifleri din sancaklarına benzetmektedir.

C. EDEBÎ MAZMUN OLARAK ELİF

Edebiyatımızda “Elifname” bir nazım şeklinin adıdır: Mısraların ilk harfleri alt alta eski harflere göre elif'ten ye'ye kadar tertip edilen manzumelere *elifname* denir. (Çelebioğlu, 1998, 605) Bir çeşit akrostiş olan elifnameler gazel, kaside, mesnevi, ve musammat şekilleriyle tevhid, münacaat, naat, mehdiye gibi nazım türlerini konu alır. Elifnameler hakkında birçok çalışma mevcuttur. Edebiyatımızda dokuz elifname ile en çok elifname yazan şair Bursalı Feyzi Efendi'dir.¹

1. Sevgilinin Güzellik Unsurları

Mushafda kadd ü zülf ü dehânun mı gördi kim

Dil tflı okudugı elif-lâm-mimdir / Ahmed Paşa, s. 111, g. 32

¹ Elifnameler hakkında en kapsamlı inceleme Nihat Öztoprak tarafından yapılmıştır. Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri ve Fuzuli'nin Elifnamesi Nihat Öztoprak (Öztoprak, 2006, 135-167) tarafından; Âşık Paşa'nın Elifnamesi Mustafa Demirel tarafından dil özellikleriyle neşredilmiştir (Demirel, 1996, 202-246). Hatayi'nin elifnamelerini, Selami Turan (Turan, 2004, 107-125); Deli Birader Gazali'nin Elifnamesi de Hakan Taş tarafından neşredilmiştir (Taş, 2008, 642-652). Türkmen Edebiyatındaki elifnameler Ahmet Gökçimen tarafından derlenmiştir (Gökçimen, 2010, 105-120).

(Gönül çocuğu Kuran’da boyunu, saçını ve ağzını görmüş gibi, olduğu “elif-lâm-mim”dir.) Sevgilinin boyu elif, saçı lam, ağzı mim harflerine benzetilmiş. *Elif-lâm-mim*, Bakara suresinin ilk ayetidir. Gönül çocuk olduğu için, henüz ikinci sureye gelmiştir.

Elifler var ki lâyük her biri serv-i sehî-âsâ

Diküp bâg-ı behište mâye-i hüsn ü bahâ eyle / Nedim, s. 96, k1. 4

(Her biri düzgün boylu servi ağacı gibi, cennet bahçesine dikilip, güzellik ve değerini kaynağı olmaya layık nice elifler var.)

a. Boy

Bir elif-kad tâze-hat dilber sevüpdür Hayretî

Fârig ol billâhi gel serv-i çemenden geç gönül / Hayretî, s. 200, g. 257

(Hayretî bir elif boylu, taze hatlı güzel sevdi. Ey gönül Allah için bahçedeki serviyi seyretmekten vazgeç.)

Elifler eylesinler ‘arz-ı kâmet

Yine bu arsada kopsun kıyâmet / Usulî, s. 16, mes. 1

(Bu meydana elif boylu güzeller boy göstereceğin de yine kıyamet kopsun.)

Hazer kıl sûret-i lutfi zamânun ber-devâm olmaz

Olur mı bir elif-kâmet kim âhir kaddi lâm olmaz / Hayretî, s. 125, g. 150

(Sonunda lam harfine dönmeyen bir elif boyun olmadığı gibi, zamanın bağışçı yüzü de devamlı olmaz. Değişmesinden sakın.)

Bin kez başın salarsa elif kâmetün görüp

Mecnûn bu mektebün olmaz tıfl-ı ebcedi / Üsküplü İshak, s. 184, g. 298

(Mecnun, senin elif boyunu görüp bin kez başını döndürüp baksa da, bu mektebin (aşk mektebinin) ebced okuyan bir çocuğu bile olamaz.) Şair, Mecnun’u küçümseyerek kendisinin ondan daha büyük âşık olduğunu iddia ediyor.

Fuzûlî’nin tarîk-i nazma tab’ın müstakîm etmiş

Hayâl-i kâmetin kim bir elifdür i’tidâl üzre / Fuzulî, s. 256, g. 256

(Sevgilinin elife benzeyen orta boyunun hayali, Fuzulî’nin yeteneğini şiir alanına yönlendirdi.)

Kadd-i mevzûnın elifdür didiler kaşını med

‘Ömr-i sermeddür hele ben bildüğüm ol serv-i nâz / Nev’î, s. 420, t. 32

(Onun düzgün boyuna elif, kaşına med dediler. Böyle olunca benim bildiğim o naz servisinin ömrü sonsuzdur.) Elif ve medde sonsuzluk anlamı yüklenmiştir.

Togrısın direm elif kaddünle kaşun meddinün

Kejligi nakşında ‘âciz kaldılar nakkâşlar / Zeynî, (Mecmuatü’n-nezâir, s. 147)

(Doğrusunu söylersek, elif boyunun düzlüğü ve med kaşının eğriliğini tasvir etmekte ressamın aciz kaldılar.) Şair, ressama portre çizdirirken, bir üstteki beyitte ifade edildiği gibi sonsuza kadar uzanan uzuvların çiziminde başarısız olmalarını doğal bulmaktadır. Bu ifadeyle kendisi kelimelerle çizdiği tabloda başarılıdır. Beyitte doğru ve eğri tezatı hâkimdir. “Togrısı” kelimesi hem sözün hem boyun doğruluğunu ifade etmektedir.

Hasret-i kaddün ile kanlu elifler çeksem

Sînede her biri bir serv-i gül-endâm olsa / Bâkî, s. 277, g. 460.

(Boyunun hasretiyle sineme kanlı elifler çeksem. Eliflerin her biri gül boylu servi olsa.) Şair kızıl renkli tablo oluşturmaktadır. Kanlı elifler gül boylu servilere benzetilmektedir.

b. Gamze (bakış)

Çeker tîgün elifler cisme çeşmün gösterür ‘akis

İder kan pîşkeş Rûyîn-tene Zâl-i zamân hançer / Gelibolulu Ali, s. 186, g. 113

(Bakışın bedenime elifler çeker; gözlerin de zamanın Zal’i Ruyin-ten’e hançer çekişmiş gibi, kan döküş manzarası yansıtır.) Gamze istiare yoluyla kılıca, âşığın bedeni Ruyin-ten’e, kanlı göz de bu savaş manzarasını yansıtan ayine-i gîtî-nümâyaya benzetilmiştir.

Batalı kana ohun dîde-i giryân içre

Bir elifdür sanasın kim yazılır kan içre / Fuzulî, s. 196

(Ağlayan gözümün içindeki kana bakışının oku batınca, kan içine yazılmış elif gibi olur.)

Çek tîgün ile sîneme ey serv-kad elif

Tâ mülk-i câne gelmeye tîrüne râh ola / Emrî, s. 15, g. 6

(Ey servi boylu sevgili, sineme kılıcın ile bir elif çek de (bakış) okunun canımın ülkesine gelmesi için yol olsun.)

c. Burun

Virdi Hak levh-i cemâlindeki sîmîn elife

Bir kerâmet k’anı engüşt-i Peyemberde kodı / Ahmed Paşa, s. 241, g. 315

(Allah güzelliğinin sathındaki gümüştene elife benzeyen burnuna bir keramet verdi ve onu Hz. Muhammed’in parmağında bıraktı.) Şair sevgilinin yüzünü aya, burnunu da Hz. Muhammed’in ayı ikiye bölme (şakku’l-kamer) mucizesini (Levend, 1984, 134) gerçekleştirdiği parmağına benzetmiş.

Bir elifdür kim o bînî âfîtâb üstindedür

Ol dehen şol mîme benzer mâhtâb üstindedür / Zatî (Çelebioğlu, 1998, 617)

(Sevgilinin o burnu, güneş yüzü üstünde bir eliftir. O ağzı, “mehtap” kelimesinin başındaki mim harfine benzer.) Şair elif ve mim harfiyle “em” (ilaç) yazmaktadır.

Dil tıflı için çekdi kaşun gül varakına

Bir sîm elif üstüne ‘anberden iki med / Ahmed Paşa, s. 109, g. 29

(Kaşın, gönül çocuğu için gül yaprağına gümüş elif üstüne amberden iki med çekti.)

Okula başlayan çocuğa yazı defteri hazırlanıyor. Sevgilinin burnu gümüş elife, yüzü gül yaprağına, kaşları elif meddine, kaşların renk ve kokusu ambere benzetilmiş.

Bînî-i pâküne elif-i ân disem nola

Ebrû-yı dil-keşi ana medd-i keşidedür / Neşatî, s. 28, g. 38

(Temiz burnuna güzel elif desem garip değil. Gönül çeken kaşı da elife çekilmiş bir meddir.)

2. Âşığın Hâli

Kaddi yâdına elifler çekdügince sîneme

Elleri kan olsa çeşmüm çeşmesinden yur idüm / Amrî, s. 36

(O sevgili, boyunun hatırasına sineme elifler çekerken elleri kana bulaşsa, ellerini gözümün çeşmesinden yıkardım.)

Her taraf pür hûn eliflerdür çekilmiş göğsüme

Ya hevâdan mevc urur bagrumdaki deryâ-yı hûn / Fuzulî, s. 184

(Ya göğsüme elifler çekilmiş, her taraf kanla dolmuş veya bağrımdaki kan denizi gönül havasıyla dalgalanmıştır.) Şair tecahülârif sanatıyla bağrımdaki kan karşısındaki heyecanını anlatmak için iki ayrı benzetme yapmaktadır.

Ol serv çekdi sînemüze rast bir elif

Yâr itdüğünü itmedi hîç bir ahad baña / Helâkî, s. 30, g. 7

(O servi boylu sevgili sinemize doğru bir elif çekti. Bana sevgilinin ettiğini hiç kimse etmedi.)

Dag u elif ki sînede yir yir nişânedür

Bir serv-kad ü lâle-ruhun yâdigârıdır / Hayâlî, s. 153, g. 188

(Sinemde yer yer görünen dağ ve elif, servi boylu lale yanaklı bir sevgilinin armağanıdır.) Şair elifle sevgilinin boyunu, dağ ile lale yanağını sinesine resmetmiş.

Bâdesüz ‘ârif ‘asâsuz pîre benzer yâ benüm

Lâm iderse bu elif kaddüm ‘aceb mi lâ-yı mey / Hayretî, s. 282, g. 439

(Şarapsız arif bastonsuz ihtiyara benzer. Ya şarapsızlık benim elif boyumu lam harfine döndürürse buna şaşılmaz.)

Sînde sırf u elif dâğını benden sorman

Kim anun sırrını yürekde olan âh bilür / Necâtî, s. 185, g. 65

(Sinemdeki sıfır ve elif şeklindeki dağları benden sormayın. Onun sırrını yürekde olan âh bilir.)

Dünyâ vü âhirette âzâd idüm elif tek

Çekdi beni belayâ bâlâsının belâsı / Nesimî, s. 282, g. 407

(Ben dünya ve ahirette elif gibi hür idim. Sevgilinin boyunun yüceliği beni belaya çakti.) Belâ ve bâlâ arasında cinas yapılmış.

Gül-geşt-i bâg u tarf-ı cû olsun bugünden ber-taraf

Ey sînde dâg-ı elif çâk-i girîbân merhaba / Nev'î, s. 182, g. 10

(Bağ seyri ve su başına bu günden sonra elveda! Ey sinedeki elif dağı ve yırtık yaka merhaba!) Şair sinesindeki dağı gül bahçesine, yırtık yakasını da akarsuya benzeterek, ünlem cümlesinde tariz yoluyla hâlini arz etmektedir.

Sîneme çeksem elifler daglar yaksam nola

Bâkiyâ bir serv-kâmet gül-'izârûm aldılar / Bakî, s. 155, g. 178

(Ey Bakî, bir servi boylu ve gül yanaklı sevgilimi elimden aldılar. Onun anısına sineme elifler çeksem, dağlar yaksam şaşılır mı?)

Düşdügin sâye-i kaddün göricek hâk üzre

Reşkden çekdüm elif sîne-i sad-çâk üzre / Nev'î, s. 356, g. 429

(Boyunun gölgesinin toprağa düştüğünü görünce, kıskançlıktan yüz parça olmuş sineme elif çektim.) Şair, “yâ leytenî küntü turâba” (Keşke ben de toprak olsaydım) (Kuran, 78-40) âyetine telmih yaparak sevgilinin gölgesini düşürdüğü toprağı kıskanmaktadır.

Elifler gibi sînemde çekilsün kâmetin şekli

Efendi bu dil-i müştâka senden yâdigâr olsun / Usulî, s. 75, g. 96

(Ey sevgili, boyunun şekli elifler gibi sineme çekilsin de bu düşkün gönlüme senden hatıra olsun.)

Tîğ-i 'ışk ile şu kim çekdi elifler sîneye

Bu cihân bâğında ol serv-i hırâmân istemez / Zatî, s. 31, g. 567

(Sinesine aşk kılıcıyla elifler çeken kimse, bu dünya bağında salman serviyi istemez.)

3. Şekil Benzetmeleri

Eskiden okumaya yeni başlayan çocukların harfleri tanıması için söylenen birçok tekerleme vardır. *Elifi görse mertek sanır, lamı cimi yok* gibi alfabenin harfleriyle yapılan şekil benzetmeleri ve harfleri konu alan tabirlerin kökeni Hurifiliğe kadar uzanır (Çelebioğlu, 1998: 607).

a. Harflerle

Togruluk ile harflere sadrdır elif

Yâ harfini ayaga bırakmıştır i'vicâc / Fuzulî, s. 244

(Elif, doğruluk ile harflerin başını çeker. Yâ harfini eğrilik sona bırakmıştır.)

Reşk-i kadünle sînesine çekdi bin elif

Emvâc zâhir oldı sanurlar bihârdan / Âşık Çelebi, s. 95, g. 54

(Deniz, boyunu kıskanarak sinesine binlerce elif çekti. Görenler denizler dalgalandı sanırlar.) Şair, teşhis yoluyla hüsnütalil sanatıyla denizin dalgalanmasını sevgilinin boyunu kıskanarak sinesine binlerce elif çekmesi şeklinde yorumluyor.)

Tekye-i dilde Muhibbî yazmak için şekl-i âh

Dâgdan sufr eyleyüp üstine çekmişdür elif / Muhibbî, s. 427, 1379

(Muhibbî, gönül tekkesinde âh (اھ) şekli yazmak için dağdan sıfır harfi yazıp önüne bir elif çekmiştir.)

Ey boyı servüm elif gibi yolunda togrıyam

Râ kaşınla dâl zülün itmesünler beni red / Necâtî, s. 175, g. 49

(Ey servi boylum, yolunda elif gibi doğruyum. Râ kaşınla dâl saçın beni reddetmesin.)

Şair ra ve dal harfleriyle “red” (رء) kelimesini yazıyor.

Zülfi kaddi yâdına çekdün elifler na'ller

Hayretî bezm-i belâda yine bir ad eyledün / Hayretî, s. 192, g. 140

(Ey Hayretî, sevgilinin saç ve boyunun hatırasına sinene elif ve nallar çekerek bela bezminde yine şöhret buldun.) Sevgilinin boyunun hatırasına çizilen elif ile saç hatırasına çizilen nal şekli (dal harfi) ile şair, şöhretini “âd” (اد) yazarak tescil etmektedir.

Kaddün elifdürür iki yanında dâl-ı zülûf

Lâyık budur ki ‘âşıkâ senden irişe dâd / Necâtî, s. 175, g. 50

(Boyun eliftir, iki yanında saçlarının kıvrımı dâl harfi gibidir. Bu durumda âşığa senden dâd (adalet) erişmesi uygun düşer.) Şair elif ve dal harfleriyle dâd (داد) kelimesini yazarak sevgilinin adaletini umuyor.

Aslı denîdir dünyenin içinde yokdur bir elif

Terkîbini gör bak anun şol yi vü nûn u dâline / Nesimî, s. 254, g. 362

(“Dünye” kelimesinin aslı (kökü) “denî”dir. Dal, nun, ya harflerinin şekli ve oluşturduğu kelimeye bak; içinde bir elif harfi yoktur.) Şair “doğruluk” anlamı yüklediği elifi dünyeye kelimesinde bulunmamasını örnek göstererek dünyanın adiliğini ifade ediyor.

Çün elif kaddünle itdün kâmetüm ey serv lâm

Lâ dime billâhi lutf it lâma vasl olsun elif / Hayâlî, s. 172, g. 240

(Ey servi boylu, elif boyunla benim boyumu lam harfine döndürdün. Allah için lütfet “hayır” deme de lam elife birleşsin.) Şairin hedeflediği harf lâm-elif (ڤ)tir.

b. Sayılarla

Rakamlarla yapılan benzetmelerde elif bir sayısını, dağ sıfır rakamını gösterdiği için, şair sinesine çektiği elif ve dağlarla 10, 100, 1000 yazar; derdini bir iken ona veya bine katlar.

Virmezem bin hâlis altuna erenler cânıçün

Bir elif çekdüm yakup sînemde dün üç dâne dâğ / Hayretî, s. 162, g. 171

(Gece (erenler canı için) sineme bir elif çekip üç dağ yaktım. Erenler canı için bin halis altına vermem.) Rakam olarak bir elif ve üç sıfır şeklindeki dağ 1000 sayısını göstermekte. Şair bunu bir iftihar vesilesi görerek halis altınla mukayese ederken dağların rengini de vurgulamaktadır. Erenler canı için, sihr-i helal sanatıyla vurgulanmış olup birincisinde sebep, ikincisinde kalem anlamında her iki cümle zarfı olarak kullanılmış.

Sînemde dâğ-ı sıfır u elif dilde sûz u âh

Derd-i derûnum oldı Helâkî bir iken on / Helâkî, s. 134, g. 111

(Sinemde sıfır dağı ve elif, gönlümde ateş ve âh var. Ey Helâkî, içimdeki dert bir iken on oldu.)

Sıfır-ı dâğ altına çek sînede Zâtî bir elif

'Aşkına düşdüğüni tâ bile andan anun / Zatî, s. 103, g. 727

(Ey Zatî, sinene dağ sıfırının önüne bir elif çek de onun aşkına düştüğünü on rakamından bilsin.) Şair “ondan” kelimesini iham sanatıyla işaret sıfatı ve 10 sayısı anlamına gelecek şekilde kullanmış.

Bir elif çekmiş idüm yanına bir dâğ urdun

Yine dil derdini cânâ bir iken on itdün / Hayretî, s. 185, g. 223

(Ben sineme bir elif çekmiş idim. Sen yanına bir dağ vurunca, bir olan gönül derdimi on yaptın.) Rakam olarak elif 1, dağ 0 şekilleriyle 10 yazılmaktadır. Şair ona katlanan derdiyle âh edecektir. Zira bu şekil harflerle âh (ٲ) yazılmaktadır.

c. Geometrik Olarak

Geometride nokta uzayda eni boyu cismi olmayan en küçük şekildir. Doğru bir noktalar kümesidir. Yani gerçekte yok olan noktalar birleşerek 1'i oluşturmakta, 1 de yok olan noktaların (sıfır) önüne geçerek onlara sayı değeri vermektedir. Noktanın (sıfır) temsil ettiği kesret, birin temsil ettiği vahdete muhtaçtır. Böylece, "noktadan (sıfır) ibaret olan insan bire bağlanmadıkça değer kazanamaz" mesajı verilmektedir. İslam mutasavvıfı Abdurrahman Cîlî'ye göre de elif noktadan, diğer harfler de eliften meydana gelir. "Bütün harfleri elifte görmek mümkün olduğu gibi bütün varlıkları Bir'de görmek mümkündür. Elif ile elf aynı yazılır ve Allah'ın bin bir ismini simgeler" (Uludağ, 1999: 167).

Hareke nokta kabûlünden elif müstagnî

Vahdete işte nişân bir var imiş bir yog imiş / Tokatlı Kânî, s. 223, g. 88

(Elif harfinin hareke ve noktaya ihtiyacı yoktur. "Bir varmış, bir yokmuş", işte birliğin nişanı budur.) Bir masal tekerlemesi olan "bir varmış, bir yokmuş", aslında fanî olan dünyada fanî olan insanın hayatını ifade etmektedir (Karaköse, 2003: 96). Geometrik olarak nokta açık istiare ile insanı temsil etmektedir. Hareke de insanın fiilleri, tercihleri anlamında kullanılmıştır. Müstagnî olan elif, Allah'tır. Tasavvufi anlamda şair "nokta Elif'e vasil olmadıkça var olamaz" temasını işlemektedir.

İdüp bir noktanun remzinde 'âciz bin suhan-dâni

Elifden başladur mîm-i femün erbâb-ı 'irfanı / Nev'î, s. 107, k. 47

(Ağzının mim'i bin söz sahibini bir noktanın anlamında aciz bırakarak, irfan sahiplerini Elif harfinden başlatır.) İlmin şehrinin kapısı olan Hz. Ali'nin "İlm bir nokta idi, cahiller onu çoğalttı" (Kurnaz, 1996: 130) sözüne telmihen, mim şeklindeki ağızla şair susmanın faziletini işaret etmektedir. Susmak sır saklamak anlamına geldiği gibi kesret manasındaki sözün vahdetidir. Yani ârifin tefekkür etmesi için cümle sonuna konulan noktadır. Ali Nihat Tarlan Fuzuli'nin bir beytinde ağzın sırrını şu şekilde açıklar:

Bilmez idüm bilmek agzun sırrını düşvâr imiş

Agzumı dirlerdi yoh didiklerince var imiş

(Ağzının sırrını bilmek güç imiş; bunu bilmezdim. Ağzın için yok derlerdi; hakikaten dediklerince varmış.) Ağız fenafillahtır. Kendini Hakk'ın varlığında yok etmek, bunun sırrını, mahiyetini bilmek çok güçtür. Çünkü çok mücadele ve tefekkür ister. Ağız yoktur. Bu yoku tefekkür etmek ne kadar güçtür. Ancak insan kendisi yok olunca o sırra erer (Tarlan, 1998: 329).

Hevâ-dârum benüm âhumdur ancak gitmesün benden

Elifle âh ile cismüm ser-â-ser âh âh olsun / Âşık Çelebi, s. 102, g. 69

(Benim dostum yalnızca ahımdır; benden gitmesin. Bedenim baştanbaşa elif ile ah olsun.) Ah, verilen havadır. Şair ahı benimsediği için gitmesini istemiyor yaşadığı sürece. Hevâ-dâr kelimesiyle ah arasında iham-ı tenasüp yapılarak her nefeste (hava) ah etmek istiyor.

Gerçi kim harf-ı ‘elif’ bir harf olur

Lîk bir yüzden gözetsen elf olur / Sinan Paşa, s. 256

(Gerçi elif harfî bir harften ibarettir. Lakin başka türlü okursan bin olur.) Burada elif harfinin binlerce noktanın bileşiminden oluştuğu, elifin bir terkip olduğu ifade ediliyor. Elf, kesret ifade etmektedir. Şair aynı harfleri elif ve elf okurken vahdet içinde kesret, kesret içinde vahdetin bulunduğunu ifade ediyor.

4. Diğer Benzetmeler

a. Şeb-i yeldâ

Risâleden görünür her elif şeb-i yeldâ

Midâd ile yazılırsa olur bu kıssa tavîl / Gelibolulu Ali, s. 45

(Risaleden her elif bir şeb-i yelda (en uzun gece) gibi görünür. Bu, mürekkep ile yazılırsa çok uzun bir hikâye olur.) Elif mecazen harf anlamındadır. Risalenin el kitabı, broşür gibi küçük kitap anlamıyla uzun hikâye arasında tezat sanatı vardır. Mürekkeple yazılmadığı anlaşılan risale, alın yazısı anlamında kullanılmıştır.

b. Ağaç

Elif kim sîneme kaddün hayâliyle çekilmişdür

Mahabbet bûstânında henûz bitmiş nihâl ohşar / Hayretî, s. 132, g. 105

(Boyunun hayaliyle sineme çekilmiş elif, muhabbet bağında yeni bitmiş fidana benzer.)

Şair sevgilinin boyunu sinesine elif olarak nakşetmiş ve elifi taze fidana benzetmiştir.

Eşküm akar su elifler servlerdür lâle dag

Ey sehî servüm yiridür eyler isen geşt-i bâg / Muhibbî, s. 420, g. 1355

(Gözyaşım akarsu, sinemdeki elifler servi, dağlar laledir. Ey düzgün servi boylum, bahçe gezmek istersen tam zamanıdır.) Şair yaptığı teşbihlerle bedeninde bağ manzarası çizmiştir.

Sînemi dâg eyleyüp çekdüm ana yir yir elif

Sanki bir bâg içre bitmiş serv ü lâle muhtelif / Muhibbî, s. 426, 1379

(Sanki bir bağ içinde servi ve laleler bitmiş gibi, sinemi dağlarla doldurup yer yer elifler çektim.) Sine bağa, dağlar lalelere, elifler servilere benzetilmiştir.

c. Gülistan

Pür-dâg olan beden ki elifler çekilmeye

Bir gülsitân gibi görünür cûybârsuz / Gelibolulu Ali, s. 222, g. 202

(Elifler çekmek için yaralarla dolu bedenim, ırmaksız bir gül bahçesi gibidir.) Şair bedenindeki yaraları güle benzeterek bir bahçe manzarası çizmektedir. Ancak bu bahçede elife benzeyen nehir yoktur. Bahçenin su unsuru eksik tutularak yanık yarası olan dağın verdiği acı dile getiriliyor. Şair bu acının etkisiyle, tırnaklarıyla çektiği elifler yoluyla açılacak kanallardan akacak kanla bahçenin kızıl manzarasına kızıl nehirler ilave etmeyi tasarlamaktadır.

d. Mum, Ok

Bezm-i dilde her elif bir şem'-i cân-efrûzdur

Münkirün kalbine lâkin tîr-i âhen-dûzdur / Hayretî, s. 65, mu. 12

(Gönül bezminde her elif can aydınlatan bir mum gibidir. Ancak, inkârcının kalbine de demire işleyen ok gibi gelir.) Elif, kapalı istiare yoluyla “âh” anlamında kullanılmış; muma ve oka benzetilmiştir.

e. Yol

Zeyn eyledün elifler ile levh-i sînemi

Her biri şâhrâh-ı diyâr-ı ‘adem gibi / Taşlıcalı Yahya, s. 182, g. 139

(Sinemin yüzeyini, her biri yokluk diyarına giden birer bulvar gibi eliflerle süsledin.) Kapalı istiare ile beden bir ülkeye benzetilmiş, üzerindeki ana yollar ayrılık acısıyla çekilen eliflerden oluşmuştur. Şair, adem diyarı ile sevgiliden ayrı olmayı ve ölme ihtimalini kastederek iham sanatı yapmıştır. “Zeyn” kelimesiyle ülkenin mamur olduğuna işaret etmekte ve tariz yapmaktadır.

Çekdi Hayâlî sînedeki her dâga bir elif

Kat' eyledi menâzil-i ‘aşkı konak konak / Hayâlî s. 83, g. 12

(Hayâlî, sinesindeki her yaraya bir elif çekti. Aşk yollarını konak konak bölerek parselledi.) Şair, yaraları konaklara, elifleri cadde ve sokaklara benzeterek bedenini şehir coğrafyası addetmektedir.

f. Köprü

Sihr ise ancak olur kime nasîb olmuşdur

Rûy-ı âb üzere elif hattını yazmak ‘acabâ / Taşlıcalı Yahya, s. 94, t. 31

(Su üzerine elif harfini yazmak acaba kime nasip olmuştur? Sihir olsa ancak bu kadar olur!) Şair, Kasım Paşa'nın Şat nehri üzerine yaptırdığı köprüyü elife benzetmiştir. *Sihr, ancak, kime nasip olmuş, acaba* ibareleri istifham ile şaşkınlık ifade etmektedir.

g. Minare

Her menâr oldı Stanbûlun teninde bir elif

Rahm kılmaz mı şeh-i gerdûn cenâb-ı Edrine / Hayâlî, s. 137, g. 362

(Her minare İstanbul'un bedeninde bir elif oldu. Dünyanın şahı Hazreti Edirne İstanbul'a merhamet etmez mi?) Şair Edirne'ye duyduğu özlemi İstanbul'a yansıtmakta, teşhis yoluyla hüsnütalil sanatı yapmaktadır.

h. Dalga

Reşk-i kadünle sînesine çekdi bin elif

Emvâc zâhir oldı sanurlar bihârdan / Âşık Çelebi, s. 95, g. 54

(Gönül, senin boyunu kıskanarak sinesine binlerce elif çekti. Görenler deniz dalgalandı sanırlar.) Şair sinesini denize, elifleri dalgalara benzetmiştir.

Mahabbet bahridür cismüm elifler anun emvâcı

Belânun kâmidur gönlüm o la'l-i cân-fezâ hakkı / Hayâlî, s. 168, g. 437

(O cana can katan lal ağzın hatırına, gönlün bela kaynağıdır. Bedenim sevgi denizi, elifler o denizin dalgaları oldu.)

ı. Çimen (ot)

Her çemen güyâ elifdür kim olur andan 'ayan

Kâdir-i Perverdigârın sırr-ı vahdâniyyeti / Yahya, s. 90, k. 28

(Her çimen sanki bir eliftir. Allah'ın birliğinin sırrı bunlarda belirir.) Şair baharın gelişiyile biten çimleri yazıya, şekil olarak elife benzetmektedir. Çimenler kesret oldukları halde rüzgârla aynı yönde hareket etmeleri münasebetiyle kesret içinde vahdeti ayan etmektedirler.

j. Erganun

Nakş-ı hüsnünle dili ey büt-i Çîn deyr eyle

Erganûn oldu eliflerle tenüm seyr eyle / Hayâlî, s. 140, g. 369

(Ey Çin putu, güzelliğini resmederek gönlümü kiliseye döndür. Eliflerle erganuna benzeyen bedenimi seyret.) Beyit Hristiyanlıkla ilgili terminoloji üzerine kurulmuştur. Resim sanatı Çin'de doğduğu için sevgili kilise duvarlarındaki tabloya benzetilmiş. Şair gönlünü kiliseye, sevgilinin nakşını resme, bedenini ayın sırasında kilisede çalınan erganuna, elifleri de erganunun tellerine benzetmiş.

k. Kaş

Gedâlar destine lâyıq degüldür bâz-ı sultânî

Elifle dâğ ile cismüm serâser göz ve kaş ettim / Hayâlî, s. 156, g. 409

(Bedenimi baştan başa yaralardan göze, eliflerden kaşa dönüştürdüğüm hâlde, sultanlık doğanı kulların eline layık olmadığı için yakalayamadım.) Şair yaraları göze, elifleri kaşa, sevgilinin bakışını istiare yoluyla şahbaza benzetmiştir. Bu bakışı yakalamak için pusuda rikkatle beklediği hâlde yakalayamamaktan şikâyetçidir. “Kaş göz ettim” cümlesi kinaye sanatıyla dikkat çekmek için işmar ettiğini de belirtmektedir.

l. Kalender (derviş)

Bir kalenderdür elif tâc ile seyr eyler berât

San kemer-bendinde tigrâ bir kedü-yı zer-nişân / Âşık Çelebi, s. 29, k. 10

(Elif başında taç ile kemer yerindeki altın işlemeli kabaktan tuğra ile imtiyazlı bir Kalender dervişi gibidir.) Burada elif harfinin yazılışına dikkat çekilmektedir.

m. Şiir

Her kelime gül budagından nişân

Her elifi serv-i cinândan beyân / Taşlıcalı Yahya, s. 9, mes. 4

(Şiirimin) her kelimesi gül budağını andırır; her elifi cennet servilerini tasvir eder.) Şair, şiirini överken sevgilinin güzellik unsurlarından yüz ve boyuna işaret etmektedir. Elif, mecaz-ı mürsel yoluyla bütün harfleri kapsamaktadır.

n. Tavla

Dögünler kara pullar cân ü dil zâr

Elifler birle sînem tahta-i nerd / Necati, s. 173, g. 46

(Dağlar kara pullar, can ve gönül zarlar, elifler (kapılar) ile sinem tavla tahtasına dönmüştür.)

o. Kafes

Çekdüm elifleri ten-i sad-çâküm üstine

Dizdüm çubuklar ile gönül murgına kafes / Emrî, s. 123, g. 222

(Yüz yerden yarılmış bedenimin üstüne elifler çektim. Gönül kuşuna bu çubuklar ile kafes yaptım.)

p. Hançer

Her elif bir hançer-i hûn-rîz-i bürrândur sana

Hançer-i hûn-rîz-i bürrândan hazer kılmaz mısun / Fuzuli, s. 309, kı. 31

(Ey, Kuran’da kusur bulduğunu sanan kişi, onun her elifi sana keskin bir kılıçtır. Kan dökücü keskin kılıçtan da korkmaz mısın?)

D. GÜNÜMÜZDE ELİF

1. Radyo ve Televizyondan Elif Örnekleri

Güftesi Enderunlu Vasıf’a ait olan, Hacı Sadullah Ağa’nın muhayyer yürük semai makamındaki bestesi bugün klasik repertuarın en sevilen eserlerindedir:

Bir elif çekdi yine sîneme cânân bu gece
 Pek salındı bize ol serv-i hırâmân bu gece
 Ayın ondördü gibi dün gece meclisteyidi
 Kande akşamlayacak ol meh-i tâbân bu gece / Enderunî Vasıf

Güftesi Karacoğlan’a ait meşhur Elif-nâme Sadeddin Kaynak tarafından segâh makamında bestelenmiş (www.youtube.com) ve Çukurova yöresine ait, Eyüp Tadi’den Ali Canlı tarafından derlenerek TRT repertuarına türkü olarak girmiştir (www.turkuler.com).

İncecikten bir kar yağar / Tozar Elif Elif diye

Deli gönül abdal olmuş / Gezer Elif Elif diye

Elif’im uğru nakışlı / Yavru balaban bakışlı

Yayla çiçeği kokuşlu / Kokar Elif Elif diye

Elif’im kaşların çatar / Gamzesi sineme batar

Ak elleri kalem tutar / Yazar Elif Elif diye

Evlerinin önü çardak / Elifin elinde bardak

Sanki yeşil başlı ördek / Yüzer Elif Elif diye

Karac’oğlan eğmelerin / Gönül çekmez değmelerin

İliklenmiş düğmelerin / Çözer Elif Elif diye (Seçmen, 1983: 15)

Kütahya Hisarlı Ahmet’ten Yücel Paşmakçı’nın derlediği türkü de günümüzün sevilen eliflerindedir:

Elif dedim be dedim / Kız ben sana ne dedim

Guş ganedi galem olsa / Yazılmaz benim derdim

Elifim noktalandı / Az derdim çokçalandı

Yetiş anam yetiş bubam / Çeyizim bohçalandı (www.turkuler.com)

Sonuç

Doğruluk, birlik, hürlük, yücelik gibi mefhumları doğrudan çağrıştıran “elif” harfi şekil olarak da birçok benzetmelerle kullanılmıştır. Öğrenimin, tecrübenin başlangıcı anlamına gelmekle beraber, meddi ile bu eğitimin sonunu hiçbir şekilde getirmemiş bir hayat çizgisi olarak kabul edilmiştir. “Doğru, doğrusu, râst” kelimeleriyle mütenasip; “dâl, lâmelif, râ, hâ, nun” harfleriyle şekil açısından tezat oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Sevgilinin boyuna benzettikleri elifi, sinelerindeki sızıyla özdeş tutan şairlerimiz hicran, özlem, şevk, reşk hislerini ifade etmek için “elif çekmek” deyimini kullanmışlar. Sayı olarak, hiçbir değer ifade etmeyen “sıfır” önüne geldiğinde ona değer katması, olmayan şeye varlık vermesi anlamında ele alınmıştır. Elif keçe giyen dervişlerin bedenlerine kazıdıkları elif ve nal şekilleriyle de bir “elif kültürü” oluşturulmuştur.

Elif, edebiyatımızda içi doldurulan bir harf olduğundan insan ismi olarak kabul görmüştür. İçi öylesine geniş anlamlarla doldurulan harfin, genişlemek yerine uzama temayülü de yüklendiği doğruluk ve birlik anlamlarının ispatıdır.

Edebiyatımızda musiki terimleri doğrudan musikiyi anlatmaktan ziyade, seçilen temaya ahenk ilave etmek için tevriye, iham-ı tenasüp, muğâlata-ı ma’neviyye sanatlarıyla fon teşkil edecek şekilde kullanılmıştır. Bir sineye ayrılık acısının çektiği, bir özlenen boyun sineye nakış olarak işlendiği, aşkta sadakatin, kullukta doğruluğun simgesi olan, sayıda sıfırlara varlık veren elif, edebiyatımızda, kültürümüzde ve muhayyilemizde bir harften çok fazlasıdır.

Yazının, hesabın, hareketin ve tasvirin bulunduğu her türlü günlük olayda elif vardır. Bugün radyomuzu açtığımızda “Bir elif çekdi yine sineme canan bu gece”, “İncecikten bir kar yağar tozar elif elif diye”, “Elif dedim be dedim” şarkılarını dinliyor; internetten Elif şiirleri okuyor olmamız “elif kültürü”nün hâlâ devam etmekte olduğunun göstergesidir.

Kaynaklar:

- Ahmedî. (2011). *Divan. hzl.* Yaşar Akdoğan, KTB.
- Altıparmak Peygamberler Tarihi (Mearicü'n-Nübüvve)*. (1976). İstanbul: Berekât Yay.
- ALTUN, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı*. Niğde: Özlem Kitabevi.
- ÇAKAR, Ş. (1996). *Türk Musikisinde Usul*. İstanbul: MEB.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1998). Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Hususiyetler. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB, 607-624.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1998). Harflere Dair. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB, 599-606.

- DEMİREL, M. (1996). Âşık Paşa'nın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri. *Bilig*, Ankara, 3, 202-246.
- Emrî. (2011). *Divan. hzl.* M. A. Yekta Saraç, KTB.
- ERAYDIN, S. (1997). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: MÜİFVY.
- ERSOYLU, H. (1991). Fal, Fal-name ve Bir Çiçek Falı: "Der-Aksâm-ı Ezhâr". *Tarih ve Toplum*, 165, 195-254.
- GÖKÇİMEN, A. (2010). Türkmen Edebiyatında Elifname. *AÜTEAD*, Erzurum, 42, 105-120.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Hayretî. (1981). *Dîvan, Tenkidli Basım. hzl.* Mehmed Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri, İstanbul.
- KARAKÖSE, S. (2003). Masalların Metafiziği Üzerine. *Millî Folklor*, 58, 93-105.
- KURNAZ, C. (1996). *Hayâlî Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: MEB.
- LEVEND, Â. S. (1984). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mostarlı Hasan Ziyâî Divanı*. (2011). *hzl.* Müberra Gülgendereli, KTB.
- Muhibbî Divanı*. (1987). *hzl.* Coşkun Ak, Ankara: KTB.
- Nef'î Divanı*. (1993). *hzl.* Metin Akkuş, Ankara: Akçağ Yay.
- Neşatî Divanı*. (1996). *hzl.* Hasibe Mazıoğlu, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Nevi Divanı*. (1977). *hzl.* Mertol Tulum - Ali Tanyeri, İstanbul.
- ONAY, A. T. (2000). *Mazmunlar ve İzahı. hzl.* Cemal Kurnaz, Ankara: Akçağ Yay.
- Ömer Bin Mezid. (1982). *Mecmuatü'n-nezair. hzl.* Mustafa Canpolat, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTOPRAK, N. (2006). Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri. *İÜEB TDED*, İstanbul, 35, 135-167.
- ÖZTUNA, Y. (2000). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: AKM.
- PALA, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Revanî. (2011). *Divan. hzl.* Ziya Avşar, KTB.
- SCHİMMEL, A. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı.
- SEÇMEN, H. (1983). *Karacoğlan Yaşamı Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Deniz Kitap.
- ŞENTÜRK, A. A. ve KARTAL, A. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Şeref Hanım. (2002). *Divan. hzl.* Mehmet Arslan, İstanbul: Kitabevi.
- Şeyh Galib (1994). *Divan. hzl.* Muhsin Kalkışım, Ankara: Akçağ Yay.
- Şeyhî. (1990). *Divan. hzl.* Mustafa İsen - Cemal Kurnaz, Ankara: Akçağ Yay.

- TARLAN, A. N. (1998). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- TAŞ, H. (2008). Deli Birader Gazali'nin Elif-nâmesi. *Turkish Studies*, 3, 642-652.
- TATCI, M. (1990). *Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin*. Ankara: KB.
- TATCI, M. (2008). *Yunus Emre Şerhleri*. İstanbul: H Yayınları.
- TÖKEL, D. A. (2003). *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*. Ankara: Hece Yay.
- TULUM, M. (2001). *Sinan Paşa Tazarrû-nâme*. Ankara: MEB.
- TURAN, S. (2004). Hatayi'nin Elif-name Tarzında Yazılmış Şiirleri. *Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları*, Isparta, 11, 107-125.
- ULUDAĞ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yay.
- Yahyâ Bey Divanı*. (1977). hzl. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul.
- YILMAZ, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- www.antoloji.com (Erişim tarihi: 2.2.2012)
- www.ilahisevda.com (Erişim tarihi: 25.1.2012)
- www.memurlar.net (Erişim tarihi: 30.1.2012)
- www.mucize.net (Erişim tarihi: 13.3.2012)
- www.semazen.net (Erişim tarihi: 6.2.2012)
- www.turkuler.com (Erişim tarihi: 6.2.2012)
- www.webhati.com (Erişim tarihi: 29.2.2012)
- www.wordpress.com (Erişim tarihi: 23.11.2012)
- www.yazilar.net (Erişim tarihi: 2.2.2012)
- www.youtube.com (Erişim tarihi: 6.2.2012)